

УДК 1:355:172.4 (477)

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2021.4.21>**Соколовська Юлія Вадимівна**

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України
майдан Захисників України, 3, Харків, Україна
orcid.org/0000-0003-3778-0023

Севрук Ірина Ігорівна

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України
майдан Захисників України, 3, Харків, Україна
orcid.org/0000-0001-5751-2216

Чупрінова Наталія Юрївна

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України
майдан Захисників України, 3, Харків, Україна
orcid.org/0000-0003-0950-1410

«ЕТИКА ЗБРОЙНОЇ БОРОТЬБИ»: ПОНЯТТЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою роботи є обґрунтування з урахуванням тих морально-етичних проблем, які стають наслідком ведення тривалих бойових дій на теренах України, та викликів, що стоять перед силовими структурами світу у суспільстві «ризик», необхідності виокремлення специфічного предметного поля «етики збройної боротьби» як практично орієнтованої складової частини військово-професійної етики, аналіз можливих підходів до розгляду змісту поняття «етика збройної боротьби» та його визначення.

Теоретичною основою дослідження є фундаментальні праці вітчизняних та закордонних фахівців щодо проблем «етики війни» та «етики миру», а також сучасні роботи, присвячені обґрунтуванню необхідності виокремлення специфічної практично орієнтованої етики, яка б опікувалась розглядом морально-етичних проблем, що виникають під час збройних конфліктів сучасності, та дослідження, які враховують екзистенційні виміри війни. Методологічна основа – конкретно-історичний, системний, міждисциплінарний та діяльнісний підходи. Методами дослідження є методи філософської рефлексії, аналізу, синтезу, аналізу документів та моніторингу. Контекстом дослідження слугують реалії суспільного життя України за умов тривалого збройного конфлікту на сході країни та вища військова освіта.

Своєрідність отриманих результатів полягає у такому: 1) обґрунтовано необхідність виокремлення «етики збройної боротьби» як практично орієнтованої етики, предметне поле якої формують специфічні морально-етичні проблеми, що виникають під час ведення збройної боротьби, або стають її наслідком; 2) обґрунтовано доцільність інтерпретації «етики збройної боротьби» як необхідного складника військово-професійної етики, а не «етики війни»; 3) надано робочий варіант визначення поняття «етика збройної боротьби»; 4) виявлено можливі підходи до розгляду змісту поняття «етика збройної боротьби» та проведено, відповідно, аналіз цінностей, норм та принципів етики збройної боротьби; 5) доведено, що виявлення універсальних норм дасть змогу сформуванню «етос» збройної боротьби як смислову системоутворюючу основу «етики збройної боротьби»; 6) окреслене коло специфічних морально-етичних проблем, що формують предметне поле «етики збройної боротьби».

Окреслено перспективні напрями розробки означених у дослідженні проблем та практичної реалізації «етики збройної боротьби».

Ключові слова: етика збройної боротьби, етика війни, етика миру, моральний вибір військовослужбовця, універсальні цінності збройної боротьби, етос збройної боротьби, військово-професійна етика.

Вступ (постановка проблеми та її актуальність). Тривалість бойових дій на теренах країни гранично актуалізує питання щодо морально-етичного складника військово-професійної діяльності, насамперед етики збройної боротьби. Питання етики збройної боротьби розкривають своє практичне значення через додержання конституційних прав громадян у зоні ведення бойових дій, імідж силових структур держави, суспільну довіру до військових та загалом стабільність у суспільстві.

Зазначене у Стратегії «укомплектування Збройних сил України, інших складових сил оборони вмотивованим, професійним <...> особовим складом» [1] стає можливим за умов наявності в людини, що вибирає професію військового, сформованої системи цінностей та ціннісних орієнтацій, що відповідають вимогам військово-професійної моралі. З особливою гостротою значення морально-етичних цінностей, які не тільки проголошуються, а й стають регулятором поведінки, розкривається під час ведення бойових дій. Розуміння військовим сутності базових цінностей й універсальних норм етики збройної боротьби, його здатність реалізовувати ці цінності на території збройного конфлікту постають нині як безальтернативна складова частина військового професіоналізму. Згідно з новими Стандартами (2018), складниками компетентностей українського офіцерства є знання та розуміння сутності етики збройної боротьби, її основних питань та універсальних моральних норм, що регулюють поведінку учасників збройної боротьби [2].

Водночас станом на сьогодні (2021) в національному науково-теоретичному дискурсі «етика збройної боротьби» постає як певна «*tabula rasa*». Вища військова освіта потрапляє в ситуацію, коли, з одного боку, необхідно забезпечити формування компетентностей майбутніх офіцерів, пов'язаних із питаннями етики збройної боротьби, а з іншого – відсутні не тільки навчальна література та відповідне методичне забезпечення, а й навіть унормоване та закріплене визначення змісту самого поняття «етика збройної боротьби». Невизначеним є й коло основних питань (проблем) етики збройної боротьби, відсутні дослідження її базових принципів та норм, що можна вважати універсальними.

Аналіз джерел та публікацій дає змогу стверджувати, що наявний значний масив публікацій, присвячених дослідженню етики та війни. Науковий дискурс традиційно розгортається радше в руслі «філософії війни», коли досліджуються природа, сенс та призначення війни, виявляються її можливості та притаманна їй логіка. Етична проблематика розгортається в контексті розгляду питань усвідомлення сутності війни як морального зла або необхідності, як чинника соціальних трансформацій або як принципової загрози існуванню людства. Від класичних робіт воєнних стратегів (К. фон Клаузевіц, Г. фон Мольтке) до сучасних трактатів закордонних теоретиків, присвячених війні, головний наголос загалом робиться на розгляді війни як соціально-культурного та соціально-політичного явища. Так, найбільш впливова нині сучасна англо-американська традиція тягнє до нормативних підходів та пропонує дослідження в межах теорії «справедливої війни» (Майкл Уолцер, Нік Фоушин, Брайан Оренд, Джеф Макмаан). При цьому ціла низка проблем, пов'язаних із практичними аспектами ведення бойових дій, зокрема морального вибору, моральної поведінки та морального вчинку учасника бойових дій, залишається за межами теоретичного розгляду.

Значну увагу традиційно приділяють армійській етиці. Численні роботи вітчизняних та закордонних фахівців охоплюють широкий спектр проблем військово-професійної етики. Вітчизняній теорії притаманний пошук шляхів реформування вищої військової освіти в напрямі відповідності стандартам НАТО, що потребує змін у руслі гуманістичної парадигми (О.П. Дзьобань, М.І. Нещадим, О.Ю. Панфілов, Л.О. Петрова, Г.І. Фінін, В.А. Мандрагеля,

С.Т. Полторака) та надання етичної освіти майбутнім офіцерам (І.І. Севрук, Ю.В. Соколовська, Н.Ю. Чупрінова). Західна теорія, усвідомлюючи важливість морально-етичного складника військової професії саме в контекстах збройних конфліктів сучасності, робить наголос на необхідності визначення базових етичних характеристик, що надають інституціональній визначеності армії як військовій професії (Довідник з армійської доктрини, ADRP 1; Д.-П. Бейкер; Дж.-Д. Кас'є, С.-Д. Малоні), аналізі етичних принципів і завдань армійської етики (Д.-М. Снайдер, А.-П. Шайн; Пітер К. Кінні III; М.-К. Міхай), обґрунтуванні необхідності етичної освіти військових всіх рівнів – від солдата до вищих щаблів військової ієрархії (Ф. Емонет; Е. Мичевські; П. Робінсон, Н. Де Лі, Д. Каррік). Водночас названі розвідки розгортаються в контексті військово-професійної етики та етичного складника військово-професійної освіти, предметного поля «етики збройної боротьби» вони не формують.

Суттєвим зрушенням у дослідженнях етичних аспектів війни стали наукові розвідки, що враховують її екзистенційні виміри. Петар Бояніч – сербський вчений, що багато років досліджував війну, – дійшов висновку про необхідність врахування насамперед індивідуального досвіду насилля під час ведення бойових дій. Така позиція дала змогу трактувати війну як екзистенційну ситуацію («Насилля та месіанство»). У 2020 р. стартував філософсько-антропологічний проєкт, очолюваний П. Боянічем, – «Етика війни у країнах православної культури: усвідомлення індивідуального досвіду та реконструкція нормативної моделі поведінки», – спрямований на дослідження та типологізацію моделей морального вибору, що здійснюється учасниками бойових дій. Прогнозними результатами проєкту мають стати типологізація війн, що спирається на врахування впливу війни на індивідуальний моральний досвід та типології «габітусів» (П. Бурдьє) основних акторів воєнних дій [3]. Загалом дослідженням, що проводяться в межах цього проєкту (П. Бояніч, Е.С. Черепанова, О.С. Луньков, А.М. Давлетшина та ін.), притаманна релігійно орієнтована оптика, що задекларовано його назвою. Такий підхід, маючи значний евристичний потенціал, втім, на думку авторів статті, постає як доволі обмежений саме через пропоновану релігійну оптику у вирішенні проблем збройної боротьби.

Усвідомлюючи відставання етичної теорії від вимог та викликів часу, сучасна теоретична рефлексія наполягає на необхідності виокремлення «етики війни» як специфічної галузі етичного знання – прикладної етичної дисципліни, «метою якої є вказівки, наскільки це можливо, єдино вірної поведінки людини та суспільства загалом на війні та під час війни» [4, с. 217]. При цьому наголос робиться і на принциповій відмінності практичної «етики війни» від військово-професійної етики.

На думку авторів пропонованого дослідження, коло морально-етичних проблем, що породжує збройна боротьба, суттєво виходить за межі «етики війни» та її проблемного поля. Збройні конфлікти сучасності постають як «постнаціональні війни» (У. Бек). Акторами в цих конфліктах стають не національні держави, які легально використовують збройне насильство, а різноманітні найманці, терористичні угруповання, приватні військові компанії та так звані «сили ополчення». Досить часто використовуються партизанські тактики ведення бойових дій та наявна зовнішня підтримка. Отже, зміст поняття «збройна боротьба» виявляється значно ширшим, ніж зміст поняття «війна». У зв'язку з цим більш адекватним викликам сучасності стає поняття «етики збройної боротьби», яке, не заперечуючи доречності аналізу традиційного кола проблем «етики війни», дає змогу дослідити реалії збройних конфліктів сучасності у всій складності та різноманітності їх проявів та морально-етичних проблем, що вони породжують.

Крім того, вважаємо, що «етику збройної боротьби» варто розглядати не як принципово відмінну від військово-професійної етики, а саме як її частину – специфічну, таку, що має власне предметне поле, але частину, оскільки питання етосу збройної боротьби постають як практично значущі саме в контексті військово-професійної діяльності в зоні ведення бойових дій.

Мета та завдання. Метою дослідження є обґрунтування доцільності специфікації «етики збройної боротьби» як окремого предметного поля та окремого складника військово-професійної етики, аналіз можливих підходів до розгляду змісту поняття «етики збройної боротьби» та його визначення.

Це дослідження можна розглядати як започаткування на теренах нашої країни науково-теоретичного розгляду питань, пов'язаних з етикою збройної боротьби, одну з перших спроб визначити коло основних проблем етики збройної боротьби і насамперед зміст самого поняття «етика збройної боротьби».

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є системний, міждисциплінарний, конкретно-історичний та діяльнісний підходи. Методами, які було застосовано у процесі проведення дослідження, є рефлексія, аналіз, зокрема порівняльний та аналіз документів, синтез та моніторинг.

Результати. Виклад основного матеріалу. Нині очевидний той факт, що дієвим превентивним інструментом попередження ризиків, які породжує військова справа в сучасному суспільстві, є система військово-професійної моралі. У ситуаціях виконання військового обов'язку в зоні ведення бойових дій, коли неконтрольованими можуть виявитися різноманітні взаємодії між військовими та військовими (зокрема, комбатантами), між військовими та цивільним населенням (зокрема, некомбатантами), правове регулювання, наприклад, норми й приписи міжнародного гуманітарного права можуть залишитися лише формальними зовнішніми приписами, якщо відсутні внутрішні переконання та сформована морально-етична позиція військового, що визнає людину, її права, честь та гідність, збереження життя як вищі цінності.

Аналіз досвіду бойових операцій сучасності дає змогу фахівцям-теоретикам та практикам, зокрема військовим, наполягати на необхідності надання етичної освіти військовим всіх рівнів [5–8]. За сучасних умов потрібним стає «новий підхід до навчання етиці», що полягає в «забезпеченні етичного лідерства та процесу прийняття рішення на всіх рівнях, орієнтуючись на військових початкового рівня» (F. Emonet) [5]. Не тільки офіцери від вищого до нижчого рівнів управління, а й солдати мають «оцінювати варіанти та швидко примати етичні рішення» (D-P. Baker) [6].

Здатність військового – незалежно від наявності чи відсутності зовнішніх контролюючих інстанцій та санкцій, за умов мирного та воєнного часу, в будь-якій ситуації «працювати в команді», «діяти соціально відповідально та свідомо» [2], орієнтуватися на збереження життя як такого та збереження довкілля, на додержання прав та свобод людини – ґрунтується на визнанні військовим базових цінностей сучасного демократичного суспільства та усвідомленні не тільки правомірності, а й безальтернативності морально-етичних цінностей, універсальних норм та принципів етики збройної боротьби.

Ключовим у такому разі стає поняття «етика збройної боротьби», аналіз якого потребує, принаймні, з'ясування та унормування його змісту та обсягу. Водночас маємо зазначити, що нині поняття «етика збройної боротьби» лише входить у науковий обіг на теренах нашої країни та повного теоретичного обґрунтування поки що не набуло. Наявні лише поодинокі розвідки, спрямовані на актуалізацію цієї проблеми в контексті завдань освітнього процесу [9]. Нині є більше питань щодо поняття «етика збройної боротьби» та його змісту, ніж відповідей.

На думку авторів пропонованої розвідки, доречним буде виведення поняття «етика збройної боротьби» за логікою «від загального до часткового». У такому разі необхідно, відштовхуючись від унормованого визначення етики як науки про мораль, розглядати конкретизацію цього поняття, враховуючи специфіку морально-етичних контекстів збройної боротьби.

Можемо надати як робоче таке визначення: «етика збройної боротьби» – це поняття, що фіксує систему морально-етичних цінностей, норм та принципів, які регулюють ведення збройної боротьби та визначають поведінку військовослужбовців у зоні ведення бойових дій, забезпечуючи можливість оптимального морального вибору військовослужбовця у складних невизначених ситуаціях.

Втім навіть невеличкий екскурс в історію ведення війн свідчить, що морально-етичні норми, які регулюють збройну боротьбу в різні часи, постають як суттєво відмінні. Так, прирізом, нормою ведення війн у стародавніх цивілізаціях було фактичне мародерство: солдатам армії-переможця віддавали захоплені міста та містечка (як правило, на три дні) на повне розграбування з усіма його відповідними наслідками для місцевого населення [10]. Нормою

було і повне фізичне знищення городян захопленого міста. «І знищили вони вістрям меча, як анатему, все, що було в місті, чоловіків і жінок, і молодих, і старих, волів, овець і ослів», – засвідчує Святе Письмо [11, с. 221] про захоплення Єрихону. Якщо звертатись до війн Нового часу та вітчизняної історії, то доволі показовим є те, що було зроблене з мешканцями міста Батурин у 1709 році за наказом Петра I. Місто було «стерте» з лиця землі, все населення вирізане. Нині такі способи поводження із цивільним населенням під час ведення війни визнаються світовим співтовариством як військовий злочин. Норми міжнародного гуманітарного права особливо увагу приділяють принципам збереження життя, честі й гідності людини.

Маємо визнати, що поняття «етика збройної боротьби» необхідно розглядати як інтегративне. З одного боку, це поняття має включати морально-етичні цінності, норми й принципи, з урахуванням їх історичної генези та різноманітності, що відбиває реалії нормування збройної боротьби в різних народів у різні культурно-історичні епохи, включаючи сучасність. З іншого боку, очевидно, що змістовність будь-якого поняття формує не змінне, а універсальне. Необхідною стає аналітична робота, спрямована на виявлення універсальних моральних цінностей, норм та принципів, які утворюють зміст поняття «етика збройної боротьби».

Така робота потребує комплексного підходу, що поєднує різні варіанти виокремлення норм, цінностей та принципів етики збройної боротьби.

По-перше, можливим є розрізнення норм та цінностей збройної боротьби за ступенем загальності. У такому разі можемо виокремити, принаймні, «універсальні» та «часткові».

Універсальні морально-етичні норми, цінності, принципи – такі, що наявні за всіх часів у традиціях всіх народів. Приміром, за всіх часів заохочуються (виступають як морально-етичні норми) мужність на полі бою, здатність долати страх, взаємодопомога та взаємопідтримка. Героїзм як здатність до подвигу, до самопожертви усвідомлюється як цінність. Як вищі цінності усвідомлюються перемога в бою та бойовий прапор, військова честь та слава. Військовий лідер (вождь, воєначальник, командир) також усвідомлюється як цінність, за збереження якої віддають життя. Засуджуються за всіх часів боягузтво, нездатність здолати страх, дезертирство, зрада тощо.

Часткові морально-етичні норми та цінності залежать від традицій цивілізації/доби/країни/релігії. І тут ми маємо величезне розмаїття норм та принципів, що регулюють як оголошення війни, так і її ведення, поводження з полоненими, мешканцями територій ведення бойових дій, культурними та матеріальними цінностями тощо.

По-друге, залежно від рівня військово-соціальної системи можливим є розгляд морально-етичних норм та цінностей етики збройної боротьби, що притаманні системам макро-, мезо- та мікрорівнів.

Так, окремий військовослужбовець та військовий колектив (мала соціальна група) постають як військово-соціальні системи мікрорівня. На цьому рівні нормуючими стають вимоги, по-перше, щодо окремого бійця – приписи мужності, старанності, виконавчості, дисциплінованості, субординації тощо, по-друге, норми й цінності колективу, і головною з них стає цінність команди та командної роботи. Домінуючим мотивом виконання військового обов'язку стає «не підвести своїх», «не кидати своїх».

Як військово-соціальні системи макрорівня можуть розглядатися збройні сили або інші силові структури. На цьому рівні морально-етичні норми та цінності фіксує військово-професійна мораль, статuti, етичні кодекси. Ці норми постають як відбиток суспільної моралі, вони є залежними від традицій, релігії, культурно-історичної доби, норм права тощо.

По-третє, можливим є розгляд норм та цінностей етики збройної боротьби залежно від груп соціальних взаємодій: усередині армії (між командирами та підлеглими, між бійцями, командирами, структурами тощо), між воюючими арміями (сторонами/суб'єктами збройної боротьби), між військовими та населенням території, де відбувається збройний конфлікт. Це окремі групи специфічних морально-етичних норм, цінностей, принципів, які зумовлюють управлінські та соціальні взаємодії в межах силових структур під час збройного конфлікту, регулюють процедури оголошення та ведення війни, ставлення до військовополонених, забезпечують встановлення оптимальних комунікативних зав'язків із цивільним населенням.

По-четверте, можливим та доречним є розгляд збройної боротьби як процесу діяльності. Відповідно, можливим є виокремлення морально-етичних аспектів (норм, цінностей) основних складників збройної боротьби з урахуванням оптики діяльнісного підходу. Будь-яка діяльність спрямована на досягнення певної мети. Метою збройної боротьби за всіх часів була і є перемога над ворогом. Перемога та слава переможця постають і як мета, і як вища морально-етична цінність. Так було завжди.

Військова справа у питаннях щодо засобів досягнення мети (перемоги) в минулі часи здебільшого дотримувалась принципу, за яким будь-які засоби є прийнятними, якщо вони забезпечують перемогу. Вислів «ціль виправдовує засоби» постає як аксіома й норма. Абсолютно виправданими є аморальні засоби (з позиції загальнолюдських та національних морально-етичних цінностей та норм), брехня, введення супротивника в оману (це постає як «військова кмітливність»); припустимими стають тортури, жорстокість, залякування, якщо вони забезпечують отримання переваги над супротивником.

Так було до другої половини ХХ століття, поки не виявилася потужність зброї масового ураження – атомної зброї. Кардинально змінюється ставлення світової спільноти до засобів досягнення мети у збройній боротьбі. Сучасна високотехнологічна зброя масового ураження та її потужність, її здатність знищити саму можливість життя на Землі змушують визнати моральний принцип, згідно з яким мета в жодному разі не є виправданням для застосування будь-яких засобів. Телеологічні морально-етичні установки замінює деонтологічна етика. Потужність зброї високотехнологічної доби примушує бути дуже обережними та далекоглядними в питаннях добору засобів досягнення перемоги.

Крім того, сучасне людство поступово усвідомлює безальтернативність тези: «У війні переможців немає». І це стосується не тільки високотехнологічних війн майбутнього. Аналіз війн доби модерну, що був проведений одним із найбільш відомих соціологів ХХ ст. П. Сорокіним, продемонстрував широкий спектр демографічних та соціокультурних проблем, які обидві протидіючі сторони отримують як трагічну «спадщину» війни [4, с. 21]. У сучасному суспільстві розуміння змісту поняття «перемога» змінюється. Попередження та недопущення війни усвідомлюються як перемога. В історичному діалозі-протистоянні «етики війни» та «етики миру» поступово стає домінувати аргументація «етики миру» з наголосом на відповідальності перед майбутнім (Г. Йонас, К.-О. Апель).

Міжнародна спільнота спрямовує зусилля на превентивні дії, попередження та недопущення збройних конфліктів. Водночас формується система цінностей, норм та принципів щодо ведення збройної боротьби за сучасних умов. Нині вона імплементована в міжнародне гуманітарне право, яке постає як своєрідний морально-етичний кодекс, що приписує учасникам збройних конфліктів набір норм, обов'язкових до виконання.

Вважаємо, що виявлення та унормування саме універсальних норм з урахуванням евристичних можливостей означених підходів та реалій сучасності у всьому розмаїтті глобалізаційних, інформаційних, технологічних, крос-культурних тощо аспектів збройної боротьби дасть змогу сформуванню певний «етос» збройної боротьби» як смислової системоутворюючої основи «етики збройної боротьби».

Пропонований розгляд можливих підходів до виокремлення норм та цінностей етики збройної боротьби також дає змогу побачити горизонти проблем, які окреслюють її предметне поле. Серед них, на думку авторів статті, варто виокремити такі:

– базові цінності, універсальні норми етики збройної боротьби (етос збройної боротьби); «життя», «смерть» в їх екзистенційному та морально-етичному вимірах, що розкривається під час ведення бойових дій; «моральне здоров'я» в контексті етики збройної боротьби; «війна» як морально-етичне випробування та «камертон» моральності військовослужбовця;

– проблеми оптимального морального вибору військовослужбовця та відповідного морального вчинку в контексті невизначеності ситуацій збройної боротьби; екзистенційний вимір прийняття оптимального етичного рішення, відповідальність військових;

– морально-етичні проблеми учасників бойових дій, поранених та інвалідів, зокрема реабілітації та соціалізації, взаємної відповідальності суспільства та військових – учасників бойових дій;

– морально-етичні аспекти ставлення військових до культурних, історичних цінностей, інфраструктури та оточуючого середовища, морально-етичне підґрунтя екологічної культури військових.

Серед нагальних проблем, що потребують етичної рефлексії в межах етики збройної боротьби, – трансформація цінностей та ризику деморалізації особового складу під час участі в бойових діях, обґрунтування моральних мотивів застосування зброї, моральна реабілітація учасників бойових дій, проблеми несанкціонованого застосування сили та насильства в зоні ведення бойових дій, перетворення на норми повсякденного життя використання сили, силового тиску (примусу), насилля, морально-етичні аспекти застосування високотехнологічної зброї та недопущення використання зброї масового ураження, морально-етичні аспекти використання штучного інтелекту у військовій справі, війна та торгівля людьми та людськими органами та багато інших.

Перелік морально-етичних проблем, що породжує збройна боротьба, безумовно, можна продовжувати, але й наведеного кола проблем вистачить, щоб зробити певний висновок. Широке коло специфічних морально-етичних проблем, пов'язаних зі збройною боротьбою, утворює специфічне предметне поле, що дає змогу виокремити етику збройної боротьби як складник військово-професійної етики.

Результати проведеного аналізу дозволяють окреслити перспективні напрями дослідження.

1. Вкрай необхідним, на думку авторів статті, є завдання щодо ініціювання та розгортання науково-теоретичних та науково-практичних дискусій із залученням широкого кола фахівців-теоретиків (філософів, соціологів, педагогів, військових та ін.) та фахівців-практиків (військових та цивільних) із проблематики, пов'язаної з етикою збройної боротьби, насамперед обговорення та унормування змісту поняття «етика збройної боротьби».

2. Враховуючи особливу значущість морально-етичної складової частини професії військового в суспільстві «ризик» (У. Бек), що з особливою гостротою розкривається під час ведення бойових дій, вважаємо доцільним науково-теоретичне обґрунтування з подальшим зверненням до відповідних структур та зацікавлених сторін щодо організації роботи зі створення національного етичного кодексу, який, враховуючи вимоги міжнародного гуманітарного права та стандартів НАТО, унормує та закріплює універсальні цінності, норми та принципи етики сучасної збройної боротьби, що визначить «етос збройної боротьби».

3. Логічним продовженням вищезазначеного є пропозиція щодо введення в освітньо-професійні програми підготовки офіцерського складу у закладах вищої освіти сектора безпеки та оборони України навчального курсу (спецкурсу) з «Етики збройної боротьби».

4. Введення нових спецкурсів з «Етики збройної боротьби» потребує розробки та створення методик її викладання, зокрема із залученням фахівців-практиків, що мають досвід участі в бойових діях, з урахуванням специфічних вимог у підготовці військових фахівців різних структур сектора та безпеки України.

5. Перспективним вважаємо використання інтерактивних інноваційних технологій у викладанні проблем етики збройної боротьби. Можливим напрямом надання етичних знань широким колам офіцерства України стає створення інтерактивних дистанційних курсів «Етика збройної боротьби», що сприятиме економії темпоральних та фінансових ресурсів та створюватиме максимально сприятливі умови для самоосвіти та професійного самовдосконалення військових.

Висновки. За умов ведення гібридної війни на теренах України та тривалої суспільно-політичної кризи питання морально-етичної компетентності військових постає стратегічно значущим. Реалії ведення сучасної збройної боротьби породжують цілу низку специфічних морально-етичних проблем, від вирішення яких залежить доля як військових, так і цивільних (осіб та структур). Відповідно, окреслюється специфічне проблемне поле, що утворює предмет «етики збройної боротьби» як практично орієнтованої етики – окремої складової частини військово-професійної етики. Перед вітчизняними фахівцями стоїть завдання щодо унормування змісту поняття «збройна боротьба» та тих універсальних цінностей, норм, принципів, що утворюють етос збройної боротьби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України № 121/2021 / Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення 16.11.2021)
2. Затвердженні стандарти вищої освіти. Міністерство освіти і науки України. 253 Військове управління (за видами збройних сил) бакалавр; 254 Забезпечення військ (сил) бакалавр: офіційний сайт. URL: mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoi-osviti (дата звернення: 06.01.2021).
3. Этика войны в странах православной культуры: осмысление индивидуального опыта и реконструкция нормативной модели поведения. Проект. URL: <https://www.rscf.ru/contests/search-projects/20-18-00240/>
4. Скворцов А.А. Этические проблемы войны в русской религиозной философии XX века. *Этическая мысль*. 2001. Вып 2. С. 216–230.
5. Emonet F. Sgt. Maj. The Importance of Ethics Education in Military Training. *Army University Press. NCO, 2018. Journal. 16 November*. URL: <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/nco-journal/docs/Emone-Ethics-v4.pdf>
6. Baker D.-P. *Key concepts in military ethics*. Sydney, AU: UNSW. 2015.
7. Ficarrota J. Carl. Are Military Professionals Bound by a Higher Moral Standard: Functionalism and Its Limits. *Kantian Thinking about Military Ethics*. Farnham, England: Ashgate, 2010. 1–16.
8. Sevruk I., Sokolovska Y., Chuprynova N., Pylypenko V. Ethical education of the military: NATO experience and Ukrainian practice. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 2021. Vol 13. #1(2021) /WOS/. P. 324–348. <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/375> https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/issue/view/13-1_2021
9. Севрук І., Соколовська Ю., Чупрінова Н. «Етика збройної боротьби» в системі компетентностей офіцера в сучасній Україні. *International scientific and practical conference «Current trends and factors of the development of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries»*: conference proceedings, September 25–26, 2020. Lublin: Izdavnictva «Baltija Publishing», 2020. С.101-104.
10. Войтович Л., Овсінський Ю. Історія війн і військового мистецтва: в 3-х томах. Т. 1. Харків: Фолио, 2017. 894 с.
11. Святе письмо Старого та Нового завіту. Українське Біблійне товариство, 1992. 352 с.
12. Сорокин П.А. Влияние войны на состав населения, его свойства и общественную организацию. *Экономист: вестник XI отдела Русского технического общества*. 1992. № 2. С. 12–26.

REFERENCES

1. Ukaz Prezzydenta Ukrainy №121/2021 Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 25 bereznia 2021 roku «Pro Stratehiiu voiennoi bezpeky Ukrainy» [Decree of the President of Ukraine №. 121/2021 About the solution For the sake of national security and defense of Ukraine from 25 March 2021 «About the strategy of military security of Ukraine»]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> [in Ukrainian].
2. Zatverdzhenni standarty vyshchoi osvity. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. 253 Viiskove upravlinnia (za vydamy zbroinykh syl) bakalavr; 254 Zabezpechennia viisk (syl) bakalavr [Approved standards of higher education. Ministry of Education and Science of Ukraine. 253 Military Administration (by type of armed forces) Bachelor; 254 Provision of troops (forces) bachelor]. Retrieved from mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoi-osviti [in Ukrainian].
3. Etika vojny v stranah pravoslavnoj kultury: osmyslenie individualnogo opyta i rekonstrukciya normativnoj modeli povedeniya. Proekt. Ethics of war in the countries of Orthodox culture: comprehension of individual experience and reconstruction of the normative model of behavior. Project. [Ethics of war in the countries of Orthodox culture: comprehension of individual experience and reconstruction of the normative model of behavior. Project]. Retrieved from <https://www.rscf.ru/contests/search-projects/20-18-00240/> [in Russian].
4. Skvorcov, A.A. (2001) Eticheskie problemy vojny v ruskoj religioznoj filosofii XX veka [Ethical problems of war in Russian religious philosophy of the XX century]. *Eticheskaya mysl. M.: RAN, Institut filosofii*. Вып, 2. S. 216–230. [in Russian]

5. Emonet, F.Sgt.Maj. (2018). The Importance of Ethics Education in Military Training. *Army University Press. NCO Journal.16 November*. Retrieved from <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/nco-journal/docs/Emone-Ethics-v4.pdf>
6. Baker, D.-P. (2015). *Key concepts in military ethics*. Sydney, AU: UNSW.
7. Ficarrota, J. Carl. (2010). Are Military Professionals Bound by a Higher Moral Standard: Functionalism and Its Limits. *Kantian Thinking about Military Ethics*. Farnham, England: Ashgate, 1–16.
8. Sevruc I., Sokolovska Y., Chuprynova N., Pylypenko V. (2021). Ethical education of the military: NATO experience and Ukrainian practice. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala, Vol 13. #1(2021) /WOS/*. P. 324–348. <https://doi.org/10.18662/rrem/13.1/375> https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/issue/view/13-1_2021
9. Sevruc, I., Sokolovska, Yu., Chuprynova, N. (2020) «Etyka zbroinoi borotby» v systemi kompetentnosti ofitsera v suchasni Ukraini [«Ethics of armed conflict» in the system of competencies of officers in modern Ukraine] *International scientific and practical conference «Current trends and factors of the development of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries»: conference proceedings, September 25–26, 2020. Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing»*. С. 101–104 [in Ukrainian]
10. Voitovych L., Ovsynskyi Yu. (2017) *Istoriia viin i viiskovoho mystetstva v 3-kh t.* [History of wars and martial arts in 3 volumes]. Vol. 1. Kharkiv: Folio, 894 p. [in Ukrainian].
11. *Sviate pysmo Staroho ta Novoho zavitu.* [The Holy Scriptures of the Old and New Testaments.] Ukrainske Bibliine tovarystvo, 1992. 352 s. [in Ukrainian].
12. Sorokin P.A. (1992). Vliyanie vojny na sostav naseleniya, ego svoystva i obshestvennuyu organizatsiyu [The influence of war on the composition of the population, its properties and social organization.] *Ekonomist: vestnik XI otdela Russkogo tehniceskogo obshestva. №2. S. 12–26* [in Russian]

Sokolovska Yulia Vadimovna

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian subjects
National Academy of the National Guard of Ukraine
3, square of Defenders of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3778-0023

Sevruc Iryna Igorevna

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian subjects
National Academy of the National Guard of Ukraine
3, square of Defenders of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5751-2216

Chuprynova Natalia Yuriivna

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian subjects
National Academy of the National Guard of Ukraine
3, square of Defenders of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0950-1410

**THE ETHICS OF ARMED CONFLICT:
CONCEPTS, ISSUES AND RESEARCH PROSPECTS**

The research paper aims at substantiating the need to identify a specific field for the ethics of armed conflict as a separate practically oriented component of military professional ethics taking into account the moral and ethical issues that result from prolonged hostilities in Ukraine and the challenges law enforcement agencies face in terms of risk society. The study also focuses on the analysis of possible approaches to considering the content of the ethics-of-armed-conflict concept and its definition.

Theoretical basis of the study: fundamental studies of domestic and foreign experts that cover the problems of ethics of war and ethics of peace, as well as modern research papers on the need for a specific practice-oriented ethics which would consider moral and ethical issues arising during contemporary armed conflicts, and studies that take into account the existential dimensions of war. Methodological basis: concrete historical, systemic, interdisciplinary and activity approaches. Research methods: philosophical reflection, analysis, synthesis, document analysis and monitoring. The context of the study encompasses the realities of public life in Ukraine in the context of a prolonged armed conflict in the East of the country and higher military education provided to future officers at the National Academy of the National Guard of Ukraine.

The results obtained in the course of the study are distinguished by their originality: 1) the need for distinguishing the ethics of armed conflict as practically oriented ethics, the subject field of which is formed by specific moral and ethical problems that arise during the armed conflict or become its consequence is substantiated; 2) the expediency of interpreting the ethics of armed conflict as a necessary component of military professional ethics but not the ethics of war is substantiated; 3) the ethics of armed conflict was preliminary defined; 4) possible approaches to considering the content of the ethics-of-armed-conflict concept were identified and an analysis of the values, norms and principles of the ethics of armed conflict was conducted; 5) it is proved that the identification and standardization of universal norms will allow to form the ethos of armed conflict as a semantic system-forming basis for the ethics of armed conflict; 6) a range of specific moral and ethical issues that form the subject field of ethics of armed conflict was outlined.

Conclusions: 1) the issue of moral and ethical competence of the military appears as strategically important in terms of risk society as it turn out to be extremely relevant in the context of growing armed conflicts; moral and ethical beliefs of the military become an effective internal regulator of their behavior, providing the possibility of optimal moral choice in difficult ambiguous situations in the combat zone; 2) a specific range of complex moral and ethical problems and dilemmas that arise as a result of armed conflict forms the subject field for the ethics of armed conflict and this requires awareness of the need for its specification as a sufficiently independent practical component of military-professional ethics; 3) it is necessary today to standardize the content of the ethics-of-armed conflict concept, its categorical apparatus, to identify and standardize those values, norms and principles of the armed conflict that appear as universal and build the ethos of the armed conflict.

Problem-solving directions and practical implementation of the ethics of armed conflict are outlined in the paper.

Key words: *ethics of armed conflict, ethics of war, ethics of peace, moral choice of the serviceman, common values of armed conflict, ethos of armed struggle, military professional ethics.*